

Πέντε Σκέψεις για την Πολιτική με αφορμή το Βιβλίο μιας Ψυχιάτρου

του Αλέκου Αλαβάνου

Πρόκειται για τα κύρια σημεία ομιλίας στην παρουσίαση του βιβλίου της Κάτιας Χαραλαμπίκη «Οικογένειες σε Δίσεκτα Χρόνια - Σημειώσεις μιας ψυχιάτρου».

Διαβάζοντας το βιβλίο επανήλθε στη σκέψη μου ένα ερώτημα που πολλές φορές με έχει απασχολήσει: «Έχει σχέση η πολιτική με την ψυχοθεραπεία;» Η ψυχοθεραπεία έχει πολύ συχνά απτά, θετικά ή ακόμη εντυπωσιακά αποτελέσματα, σε αντιδιαστολή με την πολιτική που την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα, αλλά και στην Ευρώπη, παράγει δηλητηριώδεις καρπούς.

Αν το δει κανείς ιστορικά οι δύο αυτοί χώροι, είτε ως θεωρίες είτε ως πρακτικές, έχοντας αναφορά στον άνθρωπο και στο κοινωνικό γίνεσθαι, βρίσκονται πάντα σε επικοινωνία μεταξύ τους. Από τον Πλάτωνα που στο κατεξοχήν πολιτικό έργο μιλάει για διαχωρισμό της ψυχής σε «λογιστικόν και ήμερον και άρχον» και σε «θηριώδες τε και άγριον», συνειδητό και ασυνείδητο με τους σημερινούς όρους, και για την επικράτηση του τελευταίου στην τυραννία. Μέχρι τον Freud που στην «Ερμηνεία των Ονείρων» αποκαλεί την ασυνείδητη επιθυμία «καπιταλιστή» που παρέχει «κεφάλαιο» στα όνειρα.

Πρώτο, για μια άλλη πολιτική της απελευθέρωσης

Στην εποχή μας η πολιτική αξιοποιεί, ή καλύτερα εκμεταλλεύεται, συστηματικά την ψυχολογία. Η σχέση τους είναι εξαιρετικά στενή, αλλά διεστραμμένη και διεφθαρμένη. Αν η ψυχοθεραπεία επιδιώκει να αναδείξει την αλήθεια του κάθε ανθρώπου ή της κάθε οικογένειας, η τρέχουσα πολιτική χρησιμοποιεί την ψυχολογία για να παρουσιάσει στον κόσμο το ψέμα της ως αλήθεια. Η σχέση των δύο μπορεί να φτάσει σε εντελώς ακραία και επικίνδυνα σημεία, όπως με τη χρήση των ψυχοφαρμάκων ως χώρο φυλάκισης διαφωνούντων.

Κι όμως μπορεί να υπάρξει εντελώς διαφορετική σχέση. Το 1976 ο συγγραφέας Ίταλο Καλβίνο, σε ένα συνέδριο για την Ευρώπη στη Μασαχουσέτη μίλησε με τίτλο «Πολιτικές χρήσεις της λογοτεχνίας». Αν σε κάποια αποσπάσματα της ομιλίας του αλλάξουμε τη λέξη «λογοτεχνία» με τη λέξη «ψυχοθεραπεία» θα ανοίξουν άλλοι ορίζοντες: «Η ψυχοθεραπεία είναι αναγκαία στην πολιτική, πριν από όλα όταν αυτή δίνει φωνή σε αυτό που είναι χωρίς φωνή, όταν δίνει ένα όνομα σε αυτό που δεν έχει ακόμη όνομα και ειδικά σε αυτό που η πολιτική γλώσσα αποκλείει ή προσπαθεί να αποκλείσει. Η ψυχοθεραπεία είναι σαν ένα αυτί που μπορεί να ακούει πέρα από εκείνη τη γλώσσα που κατανοεί η πολιτική. Είναι σαν ένα μάτι που μπορεί να βλέπει πέρα από τη χρωματική κλίμακα που μπορεί να δει η πολιτική». Ο Καλβίνο δεν μιλάει προφανώς έτσι για την πολιτική γενικά. Μιλάει για μια πολιτική της απελευθέρωσης.

Αυτή τη σχέση την αναγνωρίζει με ειλικρίνεια και εντιμότητα το βιβλίο «Οικογένειες στα δίσεκτα χρόνια». Όχι γιατί κάνει πολιτική, αλλά γιατί στη θεραπευτική συνεδρία με την ελληνική οικογένεια, το οικονομικό, το κοινωνικό, το πολιτικό έχουν εισβάλλει με θυελλώδη τρόπο.

Η σχέση των δύο εκφράζεται στον τίτλο, στον πρόλογο, στο περιεχόμενο. Λέει σε ένα ψυχοθεραπευτικό συνέδριο στο Μιλάνο η Κ.Χ. το 2015: «Ξαφνικά πριν από έξι χρόνια η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ευρώπη, ο κόσμος όλος τρελάθηκε. Η φτώχεια στα υλικά αγαθά σύντομα συνοδεύτηκε από φτώχεια στην πνευματική ζωή, φτώχεια στο να δίνεται νόημα στις νέες εξωτερικές συνθήκες, στην ιδεολογία, στη λειτουργία των διαφόρων θεσμών. Έτσι προέκυψαν νέα ερωτήματα για τις κάθε είδους σχέσεις (οικογενειακές, επαγγελματικές, πολιτικές) και την ψυχοθεραπεία». Αυτή αναδεικνύεται από τα περιστατικά: «Σε κάθε συνεδρία η γυναίκα του ούρλιαζε κατηγορώντας τον για τα πάντα, και για το ότι ήταν άρρωστος! Ένωθα άρρωστη μετά από κάθε συνεδρία. Του φώναζε γιατί μια φορά εκείνος αγόρασε για το σπίτι ένα κουτί φέτα από μια μάρκα που ήταν 0,25 ευρώ ακριβότερη. Ούρλιαζε ότι καλύτερα ήταν για εκείνον να πεθάνει αύριο...»

Η συσχέτιση ψυχοθεραπείας και πολιτικής δεν γίνεται στο βιβλίο με στόχο τη βελτίωση της πολιτικής μας σκέψης αλλά με στόχο τη βελτίωση της ψυχοθεραπευτικής ικανότητας μέσα από την παράθεση πρακτικής εμπειρίας και θεωρητικής σκέψης μιας ψυχιάτρου. Σε αυτή τη συσχέτιση διευκολύνει το γεγονός ότι το βιβλίο δεν ανήκει τόσο στην «ψυχαναλυτική σχολή», όσο στη «συστημική» - όχι τόσο στην αντίληψη του ατόμου ως μιας ξεχωριστής οντότητας αλλά ως στοιχείου μιας ομάδας, μιας οικογένειας, ενός «συστήματος». Η θεραπευτική αυτή αντίληψη, που αναδείχτηκε πρώτα στην Καλιφόρνια ακριβώς μετά από τη Μεγάλη Κρίση του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, είναι μια αργοπορημένη σύνδεση του κοινωνικού με το ψυχολογικό, ένας καθυστερημένος «μαρξισμός» στον χώρο της ψυχολογίας. Το κακό είναι ότι στην πορεία ο μαρξισμός, μέσα σε μια λογική

κλειστού συστήματος, έμεινε «καθυστερημένος» σε σύγκριση με τη συστημική θεραπευτική αντίληψη, η οποία είναι πάντα ανοικτή σε ένα συνεχή διάλογο, αλληλοτροφοδότηση και εμπλουτισμό με διαφορετικές από αυτήν θεωρητικές σχολές.

Έστω λοιπόν κι απρόσκλητη η πολιτική, μπορεί ίσως να αξιοποιήσει για δικό της όφελος εμπειρίες, σκέψεις, πρακτικές, τεχνικές, θεωρίες από την ψυχοθεραπεία.

Δεύτερο, η πολιτική της απελευθέρωσης μπροστά στο «κήτος» του κοινωνικού ασυνειδήτου

Υπάρχει στο βιβλίο ένα κεφάλαιο, γραμμένο το 2012 με τίτλο «το ασυνείδητο του συστήματος». Παραθέτω συγκεκριμένα αποσπάσματα. Γράφει: «Η πρώτη για μένα σημαντική συστημική παρατήρηση ήρθε από τη σχέση ατόμου και πλαισίου. Ο ίδιος άνθρωπος ήταν διαφορετικός σε διαφορετικό πλαίσιο».

Αλλού «Όλοι είμαστε “κάποιος άλλος”, άγνωστος στον άλλο και στον εαυτό μας και ένα μεγάλο σώμα, σαν να βγαίνει από τα κατάβαθα ενός ωκεανού, να αναδύεται και να καταδύεται, να σαλεύει και να τρέμει, να καταρρέει και να βρυχάται. Πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να ονομάσουμε αυτό το κήτος που η αποσύνθεση του κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου έφερε στην επιφάνεια από μάζα ασυνείδητου υλικού;»

Αλλού: «Κατά τον F. Dalal το πιο καίριο συστατικό του κοινωνικού ασυνείδητου είναι ο σχηματισμός της κοινωνικής εξουσίας και ο τρόπος που αυτή οργανώνει τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας καθώς και τις αμοιβαίες συναλλαγές μας».

Αλλού: «Κατά τον G. Bateson στις σχέσεις μας συνεχώς ανταλλάσσουμε μηνύματα σχετικά με αυτά τα ασυνείδητα υλικά».

Μπορεί, όσοι δεν έχουμε βαθιές ψυχολογικές γνώσεις, να μην είναι δυνατό να κατανοήσουμε πλήρως το νόημα αυτών των τοποθετήσεων. Μπορεί όμως να μας ανοίξουν κάποιους φεγγίτες στη σκέψη μας, ώστε να αρχίσουμε να προσεγγίζουμε τη σωρεία κοινωνικών παραδόξων που συναντάμε στη δράση μας, ιδιαίτερα στην Ελλάδα της μεγάλης κρίσης.

Το πρώτο μεγάλο παράδοξο είναι ότι, παρά την μετωπική επίθεση της τρόικα και των κυβερνήσεων ενάντια στα οικονομικά και κοινωνικά κεκτημένα της κοινωνίας, η λαϊκή αντίδραση είναι χαλαρή ως μηδενική. Το δεύτερο είναι ότι σε μια επώδυνη για όλους στιγμή, όταν είναι πρωταρχικής ανάγκης η αλληλεγγύη, απλώνει σαν αράχνη τα δίκτυα του ο φθόνος. Το τρίτο παράδοξο ότι ένας λαός, από το άλμα στον

ουρανό που έκανε με την γενναία στάση του «όχι» στο δημοψήφισμα, βουτάει σήμερα στον πυθμένα του τέλματος με την παραίτησή του από κάθε προσπάθεια.

Απέναντι στο λαό, εμείς στην αριστερά, είμαστε συνεχώς αμφιθυμικοί, δεν έχουμε μια συναισθηματική σταθερότητα. Πλεύουμε σε πελάγη ευτυχίας όταν βρυχάται απέναντι στην εξουσία. Περνάμε σε βαρύ πένθος όταν κοιμάται.

Μπροστά μας δεν έχουμε όμως μια αχανή ομοιογενή «μάζα» -όρο που συχνά χρησιμοποιούμε στην αριστερά- άλλοτε κόκκινη και άλλοτε μαύρη. Τη διατρέχουν πολύμορφες ζώνες με τους πιο ποικίλους συνδυασμούς χρωμάτων και αποχρώσεων, σε σχέση με γενεόγραμμα, ηλικία, φύλο, γνώσεις, κουλτούρα, ψυχολογία, σεξουαλικό προσανατολισμό, οικογενειακή κατάσταση, εισόδημα, περιουσία, απασχόληση – ένα χάος. Είναι ένας κορμός με απειράριθμες και αλληλοσυμπλεκόμενες διακλαδώσεις, ένα μικρό κλαδάκι να σπάσει είναι ενδεχόμενο να ρίξει κατάχαμα όλο το δένδρο. Στο εσωτερικό του εξελίσσονται συνεχείς υπόγειες διεργασίες, υπάρχουν ποταμοί κάτω από τους βράχους, στοές λατομείων, ενεργά και κοιμισμένα ηφαίστεια, γεωθερμικές εστίες, καταβυθισμένα τοξικά έλη. Άλλοι αναζητούν έναν προστάτη πατερούλη, άλλοι μια τροφό μανούλα, άλλοι θέλουν να τους στήσουν στο ικρίωμα και τους δύο. Δίπλα στο μίσος είναι η αγάπη, δίπλα στο έλεος η τιμωρία, δίπλα στον τρόπο το ρίσκο.

Απέναντι σε αυτό το «κήτος» του κοινωνικού ασυνείδητου στη σημερινή Ελλάδα ασφαλώς δεν αρκεί απλώς η μονογαμική μας σχέση με μια θαυματουργή οικονομοτεχνική λύση. Για να καταλάβουμε «τι γίνεται» και για καταλάβουμε το «τι πρέπει να γίνει», μια πολιτική της απελευθέρωσης είναι αναγκαίο να έχει εξωσυζυγικές σχέσεις με όλες τις κοινωνικές –και όχι μόνο- επιστήμες. Χρειάζονται ερμηνείες και απαιτούνται παρεμβάσεις στα πλαίσια μιας αφήγησης που, για να είναι θεραπευτική και μαγευτική, δεν μπορεί να φυλακίζεται στα πλαίσια μιας αποκλειστικά πολιτικής και οικονομικής γλώσσας.

Τρίτο, ο ανθρώπινος παράγοντας στον μετασχηματισμό του δημοσίου

Συχνά στην πολιτική θεωρούμε την ψυχοθεραπεία, και ιδιαίτερα την ψυχανάλυση, να ανήκει στο εχθρικό στρατόπεδο της συμμαχίας των πλουσίων. Σε αυτό έχουν συμβάλει πολλοί ψυχαναλυτές, όχι όλοι, με τις υψηλές αμοιβές του τιμοκαταλόγου τους. «Η καλή θεραπεία απαιτεί οικονομική θυσία» είναι το άλλοθί τους, όχι πολύ πρωτότυπο, δεδομένου ότι από την αρχαιότητα ο σοφιστής Πρωταγόρας είχε συνδυάσει την ποιότητα της παιδείας με την ποσότητα των διδάκτρων.

Τα γραπτά μεγάλων σοφών που έχουν ιδρύσει σχολές –Απόστολος Παύλος, Δαρβίνος, Marx, Freud- γίνονται για τους οπαδούς τους ευαγγέλιο. Μερικά

αποσπάσματα όμως, καθόλου βολικά για τους πιστούς μαθητές τους, οι τελευταίοι φροντίζουν και τα θάβουν.

Ένα τέτοιο ξεθάβεται στις «Οικογένειες σε δίσεκτα χρόνια» και ανασταίνεται. Είναι ένα άγνωστο απόσπασμα του Freud στα 1918, όταν έληγε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, σε μια στιγμή καθολικής ψυχολογικής αποσάθρωσης, από ομιλία του στο παγκόσμιο ψυχαναλυτικό συνέδριο στη Βουδαπέστη.

«Οι αναγκαιότητες της ύπαρξής μας περιορίζουν τη δουλειά μας στις εύπορες τάξεις... Κάποτε η συνείδηση της κοινωνίας θα ξυπνήσει και θα θυμίσει ότι ο φτωχός θα πρέπει να έχει τόσο δικαίωμα βοήθειας για το μυαλό του όση τώρα προσφέρεται για να σωθούν ζωές από τη χειρουργική. Και ότι οι νευρώσεις απειλούν τη δημόσια υγεία όσο και η φυματίωση και επομένως μπορούν να αφεθούν τόσο λίγο όσο η τελευταία στη φροντίδα των μελών της κοινωνίας που είναι ιδιώτες. Όταν αυτό συμβεί, τότε θα ξεκινήσουν ιδρύματα, εξωτερικά ιατρεία στα οποία θα υπάρχουν ψυχαναλυτικά εκπαιδευμένοι γιατροί, έτσι ώστε άντρες που αλλιώς θα έβρισκαν διέξοδο στο ποτό, γυναίκες έτοιμες να συνθλιβούν κάτω από το βάρος στερήσεων και παιδιά που δεν έχουν άλλη επιλογή παρά την τρέλα ή τη νεύρωση θα μπορούν να γίνουν ικανοί, μέσω της ανάλυσης, να αντισταθούν και να δουλέψουν αποδοτικά. Αυτές οι θεραπείες θα είναι δωρεάν...»

Σε μια φάση που το κράτος, όχι ως καπιταλιστικός μηχανισμός εξουσίας, αλλά ως συλλογική δράση της κοινωνίας απέναντι στις ιδιοτέλειες της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ως δημόσιος χώρος, βρίσκεται υπό ασφυκτική συντονισμένη ιδεολογική πολιorkία, το βιβλίο αυτό φέρνει «τον Freud στην πλατεία με τη σημαία», σύμφωνα με ένα υπότιτλό του, με σύνθημα «Περισσότερο κράτος για τους φτωχούς!». Το βιβλίο είναι τολμηρό γιατί δεν διστάζει να έρθει σε σύγκρουση με παγιωμένες πρακτικές στον επιστημονικό του χώρες και τις μόδες των ιδιωτικοποιήσεων στα σαλόνια.

Δεν μένει όμως εκεί, μόνο στο «περισσότερο κράτος για τους φτωχούς!» Δεν βλέπει το κράτος μόνο σαν μια βεντάλια, που, αντί να κλείνει όπως γίνεται στην εποχή και στη χώρα μας, να ανοίξει ως τα άκρα. Ασχολείται, μέσα από προβληματισμούς για την ψυχοθεραπεία στο δημόσιο, «που στην Ελλάδα είναι λαθρομετανάστης», με τον ανθρώπινο παράγοντα στον δημόσιο τομέα, πράγμα που πολλές φορές εμείς, με εξαίρεση τα εργασιακά δικαιώματα, παραμελούμε εντελώς. Από τις πολλές αναφορές, περιορίζομαι σύντομα μόνο σε τέσσερα.

Ένα: Το ανθρώπινο δυναμικό όχι μόνο ως διεκδικητής δικαιωμάτων, αλλά και ως μέρος του προβλήματος Δημόσιο. «Ένας θεραπευτής στο Δημόσιο είναι ο ίδιος Δημόσιο, όσο κι αν το αισθάνεται ταπεινωτικό είναι δημόσιος υπάλληλος. Συνειδητά ή ασυνειδητά γίνεται φορέας αξιών και πρακτικών που μεταφέρθηκαν

μέσα από την ιστορία του χώρου αυτού, που επιβιώνουν με ρητούς και άρρητους κανόνες και που αναπαράγονται στην καθημερινή αλληλεπίδραση».

Δύο: Η ζωτική σημασία και η δυσκολία των πρωτοβουλιών από τα κάτω σε διάκριση από την αναμονή ενός από τα πάνω αποκλειστικά πολιτικού σχεδίου αλλαγών. «Είναι πρωτοβουλίες από τα κάτω, όχι ενσωματωμένες στον κορμό των δημοσίων υπηρεσιών. Καθώς η θεραπευτική στάση στο δημόσιο πλαίσιο δεν απαιτείται και δεν αναγνωρίζεται («δεν αμείβεται»), ανήκει προσωπικά στο θεραπευτή η επιλογή να σταθεί στις αξίες της ψυχοθεραπείας ή να τις εγκαταλείψει».

Τρία: ο παράγοντας αποδέκτης των δημόσιων υπηρεσιών είναι αναγκαίος συν-κατασκευαστής ενός δημοκρατικού κράτους. «Σε κάθε περίπτωση η συν-κατασκευή ενός ειδικού πλαισίου με τον θεραπευόμενο απαιτεί δημιουργική προσήλωση και προθυμία για μια πλήρη παρουσία στη θεραπεία, σε ό,τι αφορά την κοινά βιωμένη στιγμή».

Τέσσερα: Η πολιτιστική επανάσταση ως στοιχείο του δημοκρατικού μετασχηματισμού του κράτους. «Μπορεί το Δημόσιο να κατακτήσει μια κουλτούρα η οποία να θεωρεί την ψυχοθεραπεία, όπως και την παιδεία, στοιχείο αδιαχώριστο του “καλώς έχειν” της κοινωνικής ζωής;»

Μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία τέτοιων ευαίσθητων παρατηρήσεων, όταν τις δούμε με φόντο τις μονοδιάστατες ποσοτικές πολιτικές για το δημόσιο, του τύπου «υποστηρίζουμε κάθε συνδικαλιστή».

Τέταρτο, πολυφωνικότητα και ανοικτός διάλογος από την ψυχοθεραπεία στην πολιτική

Δεν υπάρχουν μόνο ενοχλητικά τσιτάτα, υπάρχουν ενοχλητικοί συγγραφείς που όλα τα γραφτά τους θάβονται, μαζί και οι ίδιοι. Ένας τέτοιος είναι ο Μιχαήλ Μπαχτίν, που ακόμα και σε ανθρώπους που είχαμε λόγω ιδεολογικών προσανατολισμών μια στοιχειώδη γνώση για τη ρωσική κουλτούρα, μας ήταν παντελώς άγνωστος. Μας τον συστήνουν οι «Οικογένειες σε Δίσεκτα Χρόνια», στο τελευταίο και πιο εκτεταμένο κεφάλαιό. Μια απόλυτα ευχάριστη έκπληξη. Με καταγωγή από αριστοκρατική οικογένεια, ανάπηρος από οστεομυελίτιδα, με σπουδές φιλολογίας στην Οδησό και την Αγία Πετρούπολη, με την πλευρά των Κόκκινων σε αντίθεση με τον αδελφό του που τάχθηκε με τους Λευκούς, επαρχιακός δάσκαλος στην αρχή, φιλολογικός κριτικός στο Λένινγκραντ μετά, βλέπει τη διδακτορική του διατριβή να απορρίπτεται, καταδικάζεται σε δεκαετία εξορίας στο Καζακστάν και μένει στην αφάνεια για την υπόλοιπη ζωή του. Το πρωτότυπο έργο του αρχίζει να βγαίνει στο

προσκήνιο τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα από νέους διανοούμενους στη Μόσχα και αναδειχεται σε σημαντική πνευματική προσωπικότητά στους, στενούς όμως, κύκλους της φιλολογίας, φιλοσοφίας και ψυχολογίας στην Ευρώπη.

Η πρώτη από τις δύο ιδέες του Μπαχτίν στις οποίες επικεντρώνεται το βιβλίο «Οικογένειες σε Δίσεκτα Χρόνια» είναι αυτή του πολυφωνικού εαυτού. «Η αναφορά της έννοιας αυτής στην ψυχολογία έχει μεγάλο ενδιαφέρον και επικαιρότητα, καθώς σηματοδοτεί μια μετάβαση από την κατανόηση του εαυτού ως κλειστού συστήματος στη διαμόρφωση του σχεσιακού εαυτού, μέσα από έναν συνεχή εσωτερικό κι εξωτερικό διάλογο, την αναρώτηση, έκθεση, ενσωμάτωση στοιχείων άλλων εαυτών, σε μια ψυχοθεραπευτική διαδικασία που δεν έχει έτοιμες λύσεις, αλλά είναι ατελής, αβέβαιη, ανοιχτή στις προκλήσεις, επώδυνη αλλά κι ελπιδοφόρα».

Γράφει ο ίδιος ο Μπαχτίν: «Για τον Ντοστογιέφσκι, το να σκέφτεσαι σημαίνει να ρωτάς και να ακούς, να διερευνάς τις διάφορες σχέσεις, συνδέοντάς τις μεν, αποκαλύπτοντάς τις δε. Και η συμφωνία διατηρεί διαλογικό χαρακτήρα. Δεν οδηγεί δηλαδή ποτέ σε ταύτιση φωνών και αληθειών ή σε μια και μοναδική απρόσωπη αλήθεια, όπως συμβαίνει στο μονολογικό κόσμο... Το εγώ που συνειδητοποιεί και κρίνει, καθώς και ο κόσμος του, ως αντικείμενου, δίνονται εδώ στον πληθυντικό και όχι στον ενικό αριθμό. Ο Ντοστογιέφσκι ξεπερνά τον αυτισμό».

Οι «πολυφωνικές» ιδέες του Μπαχτίν οδήγησαν τη συστημική ψυχοθεραπεία στην πρακτική του «ανοικτού διαλόγου», που προβλέπει τη συνεδρία πολλών, όχι ενός, θεραπευτών, με τον πάσχοντα, με τα μέλη της οικογένειάς του, αλλά και με τον κοινωνικό περίγυρο.

Ας σκεφτούμε κι εμείς τον διάλογο. Η άποψη για την απόλυτη ιδεολογία, για τις απόλυτες ιδέες, για το απόλυτο κόμμα, μέσα στις δεκαετίες αποδείχθηκε ότι όχι μόνο δεν έχει πρακτικά αποτελέσματα, που εγγυάτο αυτός ο συγκεντρωτισμός οργάνωσης και ιδεών, αλλά οδήγησε σε ναυάγιο το μεγάλο σοσιαλιστικό εγχείρημα του 20^{ου} αιώνα.

Αυτό δεν σημαίνει ότι μηδενίζεται η σημασία του σχεδιασμού, της στρατηγικής, της οργανωμένης δράσης, του συγκροτημένου προγράμματος. Αυτά τα λουλούδια όμως μπορούν να ανθίσουν πάνω στο έδαφος του διαλόγου και της πολλαπλότητας. Ένα πρόγραμμα διαμορφώνεται όχι σε σκοτεινά κομματικά γραφεία, αλλά σε έναν «ανοικτό διάλογο» με την κοινωνία, με καθηγητές και τεχνίτες, με δάσκαλους και μαθητές, με δήμαρχους και οδοκαθαριστές. Μια απελευθερωτική συμμαχία δεν προϋποθέτει πλήρη ταυτότητα απόψεων των συμμετεχόντων, αλλά σύμπραξη στη βάση της πολυφωνικότητας και διαφορετικότητας. Ένα απελευθερωτικό κίνημα για να είναι ευρύ δεν αποτελείται

μόνο από πολιτικές οργανώσεις, αλλά από κοινωνικές συσπειρώσεις, ιστοσελίδες, περιοδικά, οικολογικές κινήσεις, πολιτιστικές πρωτοβουλίες, ομάδες μελέτης, ομάδες για τη στήριξη μεταναστών ή αστέγων, κοινωνικά παντοπωλεία, μουσικά συγκροτήματα, επιτροπές αλληλεγγύης, νεανικές παρέες. Ένας πολίτης ή ένας πολιτικός οργανισμός, μπροστά στην πολυπλοκότητα και τη δυσκολία των σημερινών προβλημάτων, δεν χρειάζεται να αισθάνεται ενοχές, αν κάποια στιγμή μέσα του συνυπάρχουν ταυτόχρονα δύο αντιθετικές απόψεις. Μέσα από τον διάλογο των δικών του εαυτών θα βγει πιο σοφός.

Η πολιτική της απελευθέρωσης στοιχείο ενός λαϊκού πανηγυριού

Το άλλο σημείο του Ρώσου φιλόλογου που θέτει το βιβλίο είναι το «καρναβάλι». Γράφει η Κ.Χ.: «Ο Μπαχτίν επιλέγει τον Rabelais (Γάλλο σατυρικό του 16^{ου} αιώνα) για να αναπτύξει τις απόψεις του για τον άλλο, τον απελευθερωμένο, έξω από συμβάσεις, διονυσιακό, οργιαστικό κόσμο, που αποτέλεσε πυρήνα στο κριτικό του έργο».

Ο ίδιος ο Μπαχτίν γράφει : «Η βάση του γέλιου που δίνει μορφή στα καρναβαλικά τελετουργικά τα απελευθερώνει εντελώς από κάθε θρησκευτικό και εκκλησιαστικό δογματισμό, από κάθε μυστικισμό και ευσέβεια. Επίσης, στερούνται κάθε μαγικό και παρακλητικό χαρακτήρα. Δεν εντέλλονται ούτε ζητούν τίποτα. Έχοντας ένα εμφανή αισθησιακό χαρακτήρα και το έντονο στοιχείο του παιχνιδιού, οι καρναβαλικές εικόνες μπορεί να μοιάζουν με διάφορες καλλιτεχνικές μορφές όπως το θέαμα... Στην πραγματικότητα είναι η ζωή η ίδια, που μορφοποιείται στο ειδικό πρότυπο του παιχνιδιού. Στη διάρκεια του καρναβαλιού η ζωή υπόκειται μόνο στους νόμους της ελευθερίας. Ένα οικουμενικό πνεύμα για την αναγέννηση και την ανανέωση του κόσμου... Το πανηγύρι πάντα είχε ένα ουσιαστικό, πλήρες νοήματος φιλοσοφικό περιεχόμενο. Δεν μπορεί να κατηγοριοποιηθεί στον κόσμο των πρακτικών συνθηκών, αλλά στους υψηλότερους σκοπούς της ανθρώπινης ύπαρξης, δηλαδή στον κόσμο των ιδανικών»

Τι σχέση έχουν όλα αυτά τα αποκριάτικα με μια πολιτική απελευθέρωσης; Μεγάλη, ιδιαίτερα αν προσέξει κανείς προσεκτικά το απόσπασμα. Το καρναβάλι υπάρχει μόνο σε κλίμα «ελευθερίας, αναγέννησης, ανανέωσης», σε κόντρα με το σύστημα, τον «εκκλησιαστικό δογματισμό, τον μυστικισμό, το μαγικό, το παρακλητικό».

Σε ένα γράμμα του στην αγαπημένη του κουνιάδα Τατιάνα, μέσα από τη φυλακή, ο Γκράμσι (ένα είδος ανάπηρου όπως ο Μπαχτίν) της εξηγεί τις τέσσερις βάσεις για τη μελέτη που θα άρχιζε και που αποτέλεσε τα Τετράδια της Φυλακής, όπου θεμελιώνει την κεντρική του θεωρία για την «ηγεμονία». Μια από αυτές είναι το

«δημιουργικό λαϊκό πνεύμα», που ο ίδιος συνέλαβε νέος «με τέρψη» από τις παραστάσεις ενός θεατρικού μπουλουκιού, του Σεραφίνο Ρέντσι, στην απόμακρη ιταλική επαρχία. «Η αγωνία και η έκρηξη των παθών και γενικά η επέμβαση του κοινού ήταν το ίδιο ενδιαφέρουσα όσο και η καθαυτό παράσταση». Προειδοποιεί όμως, όπως κι ο Ρώσος, ότι το λαϊκό πνεύμα είναι σε αντιπαράθεση με την κυρίαρχη αστική κουλτούρα.

Η Γαλλική Επανάσταση απελευθέρωσε όλη την καταπιεσμένη ευρηματικότητα, έμπνευση, ιδιοτυπία, καλλιτεχνικό ένστικτο των ξυπόλυτων, άστεγων, μποέμηδων, περιπλανώμενων νέων καλλιτεχνών. Η Οκτωβριανή Επανάσταση συνοδεύεται από μια εικαστική έκρηξη της Ρωσικής Πρωτοπορίας, από μια ποιητική θαυματουργία, από ένα επαναστατικό κινηματογράφο, από σεξουαλική ελευθερία – όλα αυτά μέχρι τη δεκαετία του 1930. Η νεανική επανάσταση του 1968 είχε οργανικά στοιχεία της τα πλήθη στη ροκ μουσική, τα Γούντστοκ, τη σεξουαλική απελευθέρωση, το νέο κύμα στην τέχνη, την κουλτούρα των παιδιών των λουλουδιών.

Οι διονυσιακές τελετουργίες, με υπερμεγέθεις φαλλούς, με απελευθέρωση των ηθών, με όργια, αποτελούν, μαζί με το θέατρο που αυτές τις γέννησαν, συνεκτικό στοιχείο της δημοκρατικής πόλης. Γύρο από τον Άρη Βελουχιώτη στις ορεινές κατασκηνώσεις των Ελασιτών συντελείται ένα συνεχές ρωμαλέο λαϊκό πανηγύρι. Για όσες κι όσους συμμετείχαν στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα η περίοδος της αντίστασης είναι η περίοδος μεγάλων ερώτων.

Το βιβλίο «Οικογένειες σε δίσεκτα χρόνια», λοιπόν, στο τέλος του μας κάνει περιήγηση στις μαγευτικές θεωρητικές πηγές της συστημικής ψυχοθεραπείας. Ας ακολουθήσουμε με εμπιστοσύνη κάθε τέτοιο οδηγό προς τις πηγές, από όποια επιστήμη κι αν προέρχεται. Θα ξεδιψάσουμε. Θα δροσισθούμε.

Το πολιτικό–οικονομικό πρόγραμμα ενός κοινωνικού μετασχηματισμού είναι κεντρικό κλαδί ενός μεγάλου δένδρου. Το δένδρο αυτό είναι το μεγάλο λαϊκό πανηγύρι της ελευθερίας, αγέρωχο, αναιδές με την εξουσία, ασεβές, ρηξικέλευθο, πειραματικό, εφευρετικό, ερωτικό, διονυσιακό, εξεγερτικό, χαρούμενο.

Για να υπάρξει το κλαδί, πρέπει να υπάρχει ο κορμός. Κι όταν ο κορμός γεράσει και σαπίσει –όπως συνεχώς μας δείχνει με τραγικό τρόπο η ιστορία– το κλαδί μένει χωρίς ρίζες, ξεραίνεται, πεθαίνει.